

Research Paper

Etymology of the Plasterworks' Decorative Motifs of the Karar's Shrine

Akbar Sharifi nia^{*1}, Majid Sarikhani²¹ PhD student in Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu Ali Sina University, Hamadan, Iran.² Assistant Professor, Department of Archaeology, Faculty of Literature and Humanities, Shahrekord University, Shahrekord, Iran.

10.22080/JIAR.2020.3096

Received:

Jun/05/2024

Revised:

Aug/16/2024

Accepted:

Sep /11/2024

Keywords:

Karar's shrine, decorative plastering, decorative drawings, Sasanian.

Abstract

Shrine of Karar in Buzan (or Buzon), located three kilometers in the east of Isfahan, is a historical structure belonging to 528 A.H. Its decorative plastering is among the investigative indexes of this monument. The main aim of this study, further to the introduction and description of the style of its plasterwork decorative paintings, is to study the background of these decorative drawings and their roots.

Results of this study show that the decorative plastering's drawings, such as vine with central stem and broad leaves, grapes, circular pearls, rosette, acanthus leaves and pine fruit have a very rich background in decorative plastering of Sasanian architecture, such as Chal Tarkhan, Tape Hissar, Barzqaveleh, Nezamabad, Kish palace and etc. On the other hand, the location of this drawings and paintings next to the inscriptions with Kufic inscriptions, and the manuscripts which contain religious meanings and comprehensions, demonstrates the transitional movement of the decorative plaster drawings of the Sasanian era to the artistic and cultural atmosphere of the early centuries of Islam, and far from the mythical concepts of the Sasanians. The decorative plastering of the Karar's shrine, like the plasterworks of many monuments such as Nain Mosque, Isfahan mosque, Rabat Sharaf's mihrabs, Sangan mosque, Alevi's dome in Hamadan, and etc, could be a comprehensive and complete example of the impact of the Sasanian plastering's art on the Iranian Islamic plasterwork.

***Corresponding Author:** Akbar Sharifi nia**Address:** PhD student in Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu Ali Sina University, Hamadan, Iran**Email:** akbarsharifinia@yahoo.com**Tel:** 09182386903

علمی

ریشه‌یابی نقش‌مایه‌های تزئینی گچبری‌های امامزاده کرار اصفهان

اکبر شریفی‌نیا^{*}، دکتر مجید ساریخانی^۲

^۱ دانشجوی دکتری باستان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینای همدان
^۲ عضو هیئت علمی دانشگاه شهرکرد، گروه باستان‌شناسی

10.22080/JIAR.2020.3096

چکیده

امامزاده کرار واقع در بوزان یا بوزون، در سه کیلومتری شرق اصفهان، بنایی متعلق به ۵۲۸ هـ. ق است. ازجمله شاخص‌های مطالعاتی این بنا، تزئینات گچبری آن است. هدف اصلی این پژوهش ضمن معرفی و توصیف فرمی و شکلی نقوش تزئینی گچبری‌های امامزاده کرار اصفهان، مطالعه پیشینه این نقوش تزئینی و خاستگاه آن‌ها با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با نگاهی تطبیقی، و با تکیه بر مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد، نقوش تزئینی گچبری‌های امامزاده کرار اصفهان چون؛ درخت تاک با ساقه مرکزی و برگ‌های پهن، میوه انگور، مرواریدهای دایره‌وار، روزت، برگ کنگر، میوه درخت کاج، گل لاله، شبدرچهاربرگ، برگ نخل، نقوش ستاره‌ای، لوزی و زیگزاگی شکل که سطوح تزئینات گچبری این بنا را بخود اختصاص داده‌اند دارای پیشینه بسیار غنی در تزئینات گچبری بناهای ساسانی همچون چال‌ترخان، تپه‌حصار، برزقاوله، نظام‌آباد، کاخ کیش و ... است. از سویی دیگر، قرارگیری این نقوش در کنار کتیبه‌هایی با خطوط کوفی و نسخ که دربردارنده معانی و مفاهیم دینی است، گویای سیر انتقالی نقوش تزئینی گچبری‌های ایرانی دوره ساسانی به درون فضای فرهنگی و هنری قرون نخستین اسلامی بدور از مفاهیم اسطوره‌ای عصر ساسانی است. تزئینات گچبری بنای امامزاده کرار اصفهان همانند تزئینات گچبری بناهایی چون مسجد نایین، مسجد اصفهان، محراب‌های رباط شرف، مسجد سنگان، گنبد علویان همدان و... در قرون اولیه اسلامی، نمونه‌ای جامع و کامل از تأثیر هنر گچبری ساسانیان بر هنر گچبری ایران در دوران اسلامی است.

تاریخ دریافت:

دریافت:

۱۴۰۳/۰۲/۱۹

بازنگری:

۱۴۰۳/۰۲/۲۴

پذیرش:

۱۴۰۳/۰۲/۲۵

کلیدواژه‌ها:

امامزاده کرار، تزئینات گچبری،
نقوش تزئینی، ساسانیان.

* نویسنده مسئول: اکبر شریفی‌نیا

آدرس: دانشجوی دکتری باستان‌شناسی دانشگاه بوعلی سینای
همدان

ایمیل: akbarsharifinia@yahoo.com
تلفن: ۰۹۱۸۲۳۸۶۹۰۳

۱ مقدمه

معماری ایرانی و تزئینات وابسته به آن از جمله گچبری، از گذشته های دور (از دوره های اشکانی و ساسانی) تا به امروز، همواره پویایی و تداوم خود را حفظ کرده است. در این میان، هنر گچبری دوره ساسانی و نقشمایه های آن یکی از ارکان اصلی هنرهای تزئینی دوره اسلامی به شمار می رود و توانسته زمینه تداوم و تکامل انواع نقوش تزئینی را در بستر خود فراهم آورد. دوره سلجوقی یکی از مهمترین دوران تاریخ فرهنگ و هنر ایرانی اسلامی است که تأثیر هنر گچبری دوره ساسانی بر تزئینات گچبری های این دوره بسیار بارز و قابل مطالعه و بررسی است. تزئینات گچبری سلجوقی در عناصر گیاهی ساده، نیم پالمته ها و پالمته ها، برگ کنگر، نخل پنج لپی و گل های لوتوس در مجموع از نظر تکنیکی و از نظر کاربرد نقوش و نگاره ها بر هنر گچبری عصر ساسانی استوار است (شیخی و آشوری، ۱۳۹۳: ۶۴). بر محراب های سلجوقی عمده نقوش، برگ کنگری، گل های نیلوفر و به ویژه تاک به جای آذین برگ و آذین گلسترخی است (کاتلی و هامبی، ۱۳۷۶: ۴۲). در این دوره نقوش گردان زمینه کتیبه ها که در انتهای آن ها برگچه ها ظاهر می شوند، پیشرفت شایانی نموده است که اولین نمونه های آن را می توان در مسجد ری و امامزاده یحیی و... مشاهده کرد (زمرشیدی، ۱۳۸۸: ۱۶۲-۱۵۱). در عصر سلجوقی همان نقوش گیاهی که خطوط و ابعاد یک بنای دوره ساسانی را در برگرفته بوده، در اینجا هم خطوط کوفی اسلامی را در میان گرفته است یا همان شیوه تزئینی یعنی شاخه هایی که در دنباله بعضی نقوش دوره ساسانی دیده می شود، در اینجا نیز از انتهای حروف کوفی بیرون جسته اند (حاتم، ۱۳۹۰: ۲۵۰). تزئینات گچبری بنای امامزاده کرار اصفهان به عنوان بنایی از دوره سلجوقیان و به تاریخ ۵۲۸ هـ. ق، نگارندگان را بر آن داشت تا پژوهشی مستقل را در زمینه تأثیرپذیری هنر گچبری دوره سلجوقی از هنر گچبری دوره ساسانیان ارائه کنند. هدف اصلی

این پژوهش ضمن معرفی و توصیف فرمی و شکلی نقوش تزئینی گچبری های امامزاده کرار اصفهان، مطالعه پیشینه این نقوش تزئینی و خاستگاه آن ها است. این پژوهش در پی پاسخگویی به سؤالات زیر است؛

۱: نقوشی تزئینی، تزئینات گچبری های امامزاده کرار اصفهان چیست؟

۲: ریشه یابی این نقوش تزئینی چه میزان تأثیر هنر گچبری دوره ساسانی بر هنرگچبری این بنا را آشکار می سازد؟

۲ روش تحقیق

این پژوهش به به صورت توصیفی- تحلیلی و با نگاه تطبیقی و با تکیه بر مطالعات میدانی (مراجعه به موزه ملی ایران، تهیه تصاویر و طراحی آن ها) و مطالعات کتابخانه ای به سرانجام رسیده است.

۳ پیشینه پژوهش

باستان شناسان و متخصصان هنر ایران از جمله آرتور پوپ، غلامعلی حاتم، محمدیوسف کیانی و ... در کتاب های خود به بررسی معماری ایران و تزئینات وابسته بدان پرداخته اند. برای نمونه می توان به کتب و مقالاتی همچون؛ غلامعلی حاتم "معماری اسلامی ایران در دوره سلجوقیان" (۱۳۹۰)، مهدی مکی نژاد "تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: تزئینات معماری" (۱۳۸۷)، جمال انصاری "گچبری دوران ساسانی و تأثیر آن در هنرهای اسلامی" (۱۳۶۶)، عباس زمانی "تأثیر ساسانی در هنر اسلامی" (۱۳۹۰)، آرتور پوپ و فیلیس اکرم "سیری در هنر ایران" (۱۳۸۷)، اکبر شریفی نیا "مطالعه تأثیر نقش مایه های گچبری دوره ساسانی بر نقوش گچبری اسلامی تا پایان عصر سلجوقی" (۱۳۹۱)، مصباح اردکانی، نصرت الملوک، سیدحبیب الله لژگی "مطالعه تأثیر نقش مایه گچبری دوره ساسانی بر نقوش گچبری دوره اسلامی" (۱۳۸۷)، منصور آبیاری "بررسی کتیبه های محراب های گچی در موزه

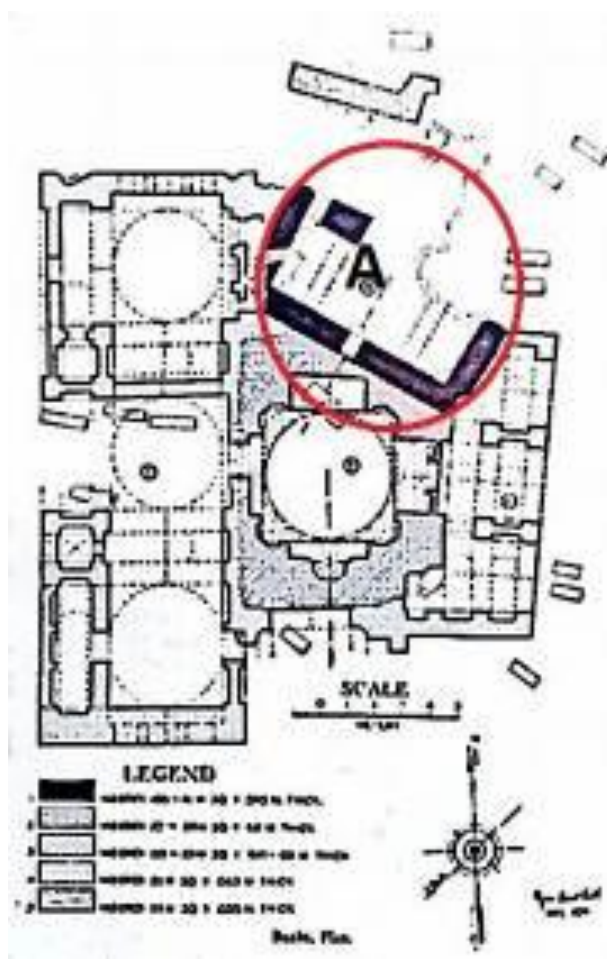
۳،۱ موقعیت جغرافیایی امامزاده کرار اصفهان

این آرامگاه در بوزان یا بوزون، در شرق اصفهان و در ۶/۵ کیلومتری جاده قدیمی کاروان‌رویی به سمت ناین قرار دارد (Smith&Herzfeld. 1935: 65).

۳،۲ بنای امامزاده کرار

بر اساس مطالعات صورت گرفته، بخش A که بر روی پلان بنای امامزاده کرار مشخص شده است، مربوط به دوره سلجوقی است (پلان شماره ۱) (Smith&Herzfeld. 1935: 67).

ملی" (۱۳۸۱)، Smith M, & Ernst Herzfeld "Imam Zade Karrar at Buzin," (1935) و... اشاره کرد. اشمیت و هرتسفلد در مقاله خود تحت عنوان "امامزاده کرار در بوزان" تنها بصورت کلی تأثیرپذیری هنر گچبری امامزاده کرار را از هنر گچبری ساسانی بیان داشته‌اند. این پژوهش نخستین پژوهشی است که تزئینات گچبری این بنا را بصورت مستقل مورد مطالعه و بررسی قرار می‌دهد.

پلان شماره ۱: پلان امامزاده کرار اصفهان- قسمتی که با حرف A بر روی پلان، مشخص شده است مربوط به دوره سلجوقی است (Smith&Herzfeld. 1935: 66).

ساختمان قدیمی بقعه‌ای به ابعاد ۴۰ مترمربع و متعلق به سال ۵۲۸ ه. ق است. در سال ۷۱۳ ه. ق تعمیراتی در این محل صورت گرفته و سرانجام در سال ۱۳۸۰ ساختمان قدیمی بقعه تخریب و به همت هیئت امناء و خیرین و اداره اوقاف بنای جدید آن احداث گردیده است. ضریحی از جنس آهن به ابعاد ۳/۵ × ۲ × ۵ مترمربع روی سنگ مزار این امامزاده بزرگوار در داخل حرم قرار دارد. حرم امامزاده دارای چهار رواق با آینه‌کاری‌ها و نقاشی زیبای زیر گنبد است. گنبد دو پوش حرم تا سقف ۲۳ متر ارتفاع دارد. از بقعه این امامزاده که در میان بناهای جدیدتر محاصره شده است، به جز قسمتی از شبستان اصلی و دیواره جنوبی آن که با یک محراب گچ‌بری شده بسیار زیبا با تاریخ ۵۲۸ ه. ق آراسته شده، آثار دیگری باقی نمانده است (بناهای آرامگاهی، ۱۳۷۸: ۳۳۰- تصاویر شماره ۱).

این بخش از بنای امامزاده تا ۳۰ سال گذشته و قبل از اینکه توسط کشاورزان منطقه به جهت مصارف کشاورزی و گسترش زمین‌های کشاورزی تخریب شود، تقریباً دست‌نخورده و بجا باقی‌مانده بود. بخش‌های باقی‌مانده بنا بعد از ویرانی آن توسط کشاورزان عبارت بودند از؛ دیوار قبله که تقریباً تخریب شده بود، لکه‌های دوده و محراب گچ‌بری آن. مصالح اصلی ساختمان بنا، آجر است. ابعاد و اندازه آجرهای به‌کاررفته ۴۰/۵-۴۰ در ۹ سانتیمتر و ضخامت بند دیوارها ۵/۵ سانتیمتر است. در ساخت این بنا، جرزهای برجسته به ارتفاع تقریبی ۱۵۵ سانتیمتر به‌عنوان شمع پشتیبان راهروهای طاق دار بنا بکار گرفته شده بود. کف به عمق ۶ سانتیمتر ترکیبی از سنگریزه، گل و سنگ گچ است. دیواره‌های بنا، با اندودی به قطر ۲ سانتیمتر با گل و لایه نازکی از گچ و بدون هیچ رنگ یا تزئینی اندود شده بود (Smith&Herzfeld. 1935: 67-68).

تصاویر شماره ۱: راست: نمایی از امامزاده کرار (بنای فعلی) - چپ: ضریح امامزاده (www.harameyar.ir)

ساخته شده و در سال ۷۱۳ ه. ق تعمیر گردیده است. کتیبه‌های گچ‌بری و خرطومی‌های زوایای مسجد مجاور این امامزاده که پس از خراب شدن سه دیوار و تاق بنا در معرض نابودی بوده‌اند، به موزه ایران باستان انتقال داده شده‌اند. بر جبهه محراب به خط نسخ، تاریخ سال ۵۲۸ ه. ق گچ‌بری شده است (آبیار، ۱۳۸۱: ۸۰).

بر دیوار قسمت جدید امامزاده، کتیبه‌ای سنگی با عبارت زیر نوشته شده است: نام این امامزاده، شاهزاده کرار در بوزان است و حاجی محمدکاظم در سنه ۱۳۱۳ ه. ق آن را تعمیر کرده است (ویلبر، ۱۳۶۴: ۱۶۱). در همین اتاق، زیر گنبد، کتیبه‌ای دیگر وجود دارد که نشان می‌دهد این اتاق برای امامزاده کرار، فرزند امام جعفر صادق (علیه‌السلام)

۳/۳ تزئینات گچبری امامزاده کرار

ضخامت نقوش تزئینی گچبری‌های امامزاده از ۲/۵ تا ۸ سانتیمتر متغیر است. در طاق محراب حدود ۴ سانتیمتر، در فریزهای دایره‌ای و قاب محراب و سکنج‌ها حدود ۸ سانتیمتر است. به احتمال بسیار افریزهای دایره‌ای‌شکل، دیواره‌های کناری محراب و قوس‌ها (طاق) که بصورت درشت و خشن ساخته شده‌اند، پیش‌ساخته باشند (Smith&Herzfeld. 1935: 68).

از جمله قسمت‌های موجود از تزئینات گچبری‌های امامزاده کرار در موزه ملی، تصاویری از تزئینات گچبری افریزها، سکنج و محراب بنا است.

۳/۴ نقوش تزئینی افریزهای بنا:

افریزهای گچبری در حدود ۲۹ تا ۳۰ سانتیمتر در زیر سکنج و دورتادور دیوارها در حدود ۱/۶۰ متر گسترش یافته‌اند (همان: ۶۹). این کمر بند تزئینی دارای قابی با تزئینات دایره‌ای شکل (مروارید شکل) است. درون این قاب، نقوش گیاهی روزت، برگ و خوشه انگور، برگ‌های کنگر یا پالمت، به حالت بال گشوده و برآمده از غنچه‌ای پنج‌برگی درون قاب‌هایی دایره‌ای شکل مزین به تزئینات مروارید شکل قرار دارند. حدمیان هر کدام از قاب‌های تزئینی دایره‌ای-شکل، روزت‌هایی به شکل غنچه‌های پنج‌برگی و به صورت نیم‌دایره‌ای که متصل به قاب اصلی تزئینی است، قرار دارد (تصاویر شماره ۲).

تصاویر شماره ۲: نقوش تزئینی گچبری در قسمت فریز بنای امامزاده (آرشیو موزه ملی - Smith&Herzfeld. 1935: 86).

۳/۵ نقوش تزئینی سکنج بنا:

گسترده‌گی سکنج ۶۷/۵ سانتیمتر، ارتفاع ۶۰ سانتیمتر و عمق قطر آن ۴۰ سانتیمتر است (همان: ۶۹). چند نمونه از تزئینات گچبری سکنج بنای امامزاده کرار قابل بررسی و مطالعه است. در نمونه‌های نخست، قاب سکنج با دور ردیف تزئینی نقوش

گیاهی درون سکنج را در برگرفته‌اند. این قاب دارای یک ردیف نقوش بادامی‌شکل به همراه نقوشی با تزئینات ریز دایره‌ای‌شکلی است که حد وسط نقوش بادامی‌شکل را در برگرفته و به صورت یکنواخت این فرم تزئینی در سراسر قاب تکرار می‌شود. ردیف دیگر نقوش تزئینی قاب سکنج، نقوش دایره‌ای (مروارید شکل) است که چسبیده بهم و بصورت

دایره گیاهی ختم به برگ‌های انگور سه، چهار و پنج لپی، خوشه انگور و برگ‌های کنگر با برگچه‌های متعدد و میوه درخت کاج است (تصویر و طرح شماره ۳).

دالبری به همدیگر متصل و مرکز هریک دارای نقش هندسی دایره‌ای دیگری است. قاب درونی سکنج نیز تکرار همین ردیف نقش تزئینی است. فضای درونی سکنج، در تضاد با قاب‌های هندسی خود، سراسر دارای نقوش پیچان گیاهی است (اسلیمی‌های گیاهی). ساقه‌های مواج گیاهی با تشکیل هشت

تصویر و طرح شماره ۳: نقوش گچ‌بری سکنج بنای امامزاده کرار (آرشیو موزه ملی - (Smith&Herzfeld. 1935: 87).

سکنج، دارای نقوش گیاهی پیچان (اسلیمی) است که شاخه‌های آن ختم به غنچه‌های روزت سه، چهار و پنج لپی می‌شود. این ردیف، فضای بیشتری از قاب بیرونی سکنج را بخود اختصاص داده است. دو ردیف باقی‌مانده نقوش دایره‌ای چسبیده بهم و بصورت دالبری و متحدالمرکز هستند. فضای درونی هر دو نمونه سکنج، سراسر پوشیده از نقوش گیاهی درخت تاک است. در مرکز نقش ساقه درخت تاک، ضمن تقسیم فضا به دو قسمت مساوی، دارای

دو نمونه دیگر نقوش تزئینی گچ‌بری در سکنج بنای امامزاده، تنها در قاب تزئینی خود دارای نقش‌مایه‌هایی متفاوت هستند. در یک نمونه قاب تزئینی سکنج کاملاً مشابه با قاب تزئینی نمونه پیشین است (تصویر شماره ۴ الف- ر.ک به تصویر شماره ۷). در نمونه دیگر، حاشیه قاب بیرونی سکنج، دارای همان نقوش بادامی‌شکل و مجزا با نقوش گیاهی است که قسمت اندکی از حاشیه قاب را بخود اختصاص داده است. ردیف میانی قاب بیرونی

شاخه‌ها، موج، برگ‌ها و خوشه‌های انگور بسیاری است (تصویر شماره ۴ ب).

ب

الف

تصویر شماره ۴: نقوش گچ‌بری سکنج بنای امامزاده کرار (آرشیو موزه ملی- ۸۷- ۸۶: Smith&Herzfeld, 1935).

در منابعی دیگر ارتفاع محراب ۲/۹۰ متر، عرض ۱/۵۵ متر، عمق ۱۴۰ سانتیمتر و تورفتگی مستطیل- شکل محراب را ۸۷ سانتیمتر بیان کرده‌اند (Smith&Herzfeld, 1935: 69- تصویر شماره ۵).

۳/۶ نقوش تزئینی محراب بنای امامزاده کرار:

این محراب دارای ارتفاع ۳/۸۶ متر و عرض ۱/۴۸ متر و عمق ۸۴ سانتیمتر است (صاحبی‌بزاز، ۱۳۸۹: ۸۳).

تصویر شماره ۵: نمایی از محراب امامزاده کرار اصفهان (همان: ۸۲- پوپ و آکرمن، ۱۳۸۷: ۳۲۱).

می‌شوند، دایره‌ها و حاشیه یا قابی مستطیل‌شکل، متشکل از تکرار نقوش هندسی مثلثی‌شکلی است که چهارچوب محراب بنای امامزاده و تزئینات آن را دربرگرفته است (تصویر شماره ۶).

محراب بنا سراسر پوشیده از نقوش گیاهی و کتیبه‌نگاری است. تنها نقوش هندسی نمایان این محراب جدای از قاب مستطیل‌شکل پیشانی آن و نقوش هندسی که از ترکیب نقوش گیاهی با یکدیگر ایجاد

تصویر شماره ۶: نقوش هندسی حاشیه تزئینی محراب امامزاده کرار (نگارندگان).

محیط در برگ‌هایی گشوده به شکل بال و با تزئینات آژده‌کاری است (تصویر شماره ۷).

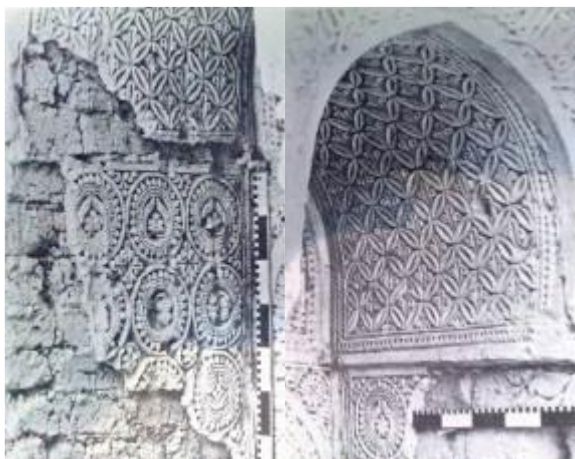
لچکی‌های محراب غنچه گل لاله‌ای است که انتهای شکوفه آن به برگ‌های کنگر ختم می‌شود. این غنچه

تصویر شماره ۷: لچکی محراب امامزاده کرار (نگارندگان).

تزئینی افریزهای بنای امامزاده تکرار شده است. تنها تفاوت در این میان، یکی، قرارگیری نقوش گیاهی برگ نخل با لبه‌های چندپری مابین نقوش دایره‌ای شکل است که در نهایت تشکیل یک لوزی را می‌دهند و دو دیگر ساقه‌های موج اسلیمی است که به برگ‌های انگور چهار یا پنج‌لپی ختم و فضای مابین نقوش دایره‌ای شکل را پر می‌کنند (تصاویر شماره ۸).

اوج تزئینات گیاهی محراب امامزاده درون فضای داخلی محراب به اجرا درآمده است. دیواره‌های کناری قوس درونی طاق محراب، مزین به نقوش گیاهی گل‌های چهارپیر است که از اتصال برگ‌های آنها، نقوش لوزی‌شکلی حاصل آمده است. درون این نقوش هندسی غنچه‌های سه برگی گل لاله روییده است. این بخش تزئینی درون قابی با نقوش دایره‌ای دالبری شکل متحدالمرکز احاطه شده است. بر دیواره‌های عمودی فضای درونی محراب، نقوش

تصویر شماره ۸: نقوش تزئینی دیواره‌های درونی طاق محراب (Smith&Herzfeld. 1935: 84).

تزئینی سکنج بنای امامزاده است (تصویر شماره ۹-ر.ک به تصویر شماره ۴ ب).

طاقنمای درونی محراب، محیط در قابی با نقوش مرواریدشکل، مزین به نقوشی چون درخت تاک، خوشه انگور و ساقه‌های موج کاملاً مشابه با نقوش

تصویر شماره ۹: نقوش تزئینی طاقنمای درونی محراب (Smith&Herzfeld. 1935: 83).

شماره ۷). اضلاع عمودی این قاب تزئینی دارای نقوش هندسی زیگزاگی‌شکل و مزین به نقوش دایره‌ای شکل (مرواریدشکل) است. نقش مرکزی این طاقنما، گل لاله‌ای است بزرگ که از ساقه‌های آن شاخه‌های موج تاک و خوشه انگور روییده است. برگ‌های گل لاله مزین به نقوش آژده‌کاری است. سطح فضاهای خالی این طاقنما دارای نقوش گیاهی است که به علت عدم وضوح تصویر نمی‌توان بازآفرینی دقیقی از آن‌ها ارائه کرد.

دومین طاقنمای درونی محراب، محیط در قاب مستطیل‌شکل با اضلاعی مزین به نقوش مرواریدشکل همانند نمونه‌های پیشین است (تصویر شماره ۱۰). لچکی‌های این بخش از محراب دربرگیرنده شاخه گلی است که منتهی به غنچه‌ای سبزه برگ با مرکزیت غنچه‌ای سه برگی است. انتهای این ساقه موج، برگ تاکی پنج‌لبی با دایره‌ای در مرکز برگ است. قاب تزئینی طاقنما کاملاً مشابه با قاب تزئینی سکنج بنای امامزاده، مزین به نقوش بادامی‌شکل، مرواریدشکل و... است (ر.ک به تصویر

تصویر شماره ۱۰: طاقنمای درونی محراب امامزاده (Smith&Herzfeld. 1935: 85).

۳/۷ کتیبه‌های تزئینی محراب امامزاده کرار

کتیبه‌های تزئینی محراب امامزاده مزین به نقوش گیاهی است. انتهای عمودی حروف و کلمات این کتیبه‌ها، برگ‌های کنگر، روزت و برگ‌های مروییده است. کتیبه حاشیه خارجی محراب، به خط کوفی، آیه ۱۸ سوره آل عمران "شهد الله انه لا اله الا هو و الملائکه و اولوالعلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزيز الحكيم..." است. کتیبه قوس محراب آیه ۱۱۴ سوره هود "وَ اَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيِ النَّهَارِ وَ زُلْفًا مِّنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ"، به خط نسخ بر زمینهای از گل و بوته‌های تزئینی

کارشده است که قسمتی از این حاشیه نیز آسیب‌دیده است (صاحبی‌بزاز، ۱۳۸۹: ۸۳- آبیاری، ۱۳۸۱: ۸۱). در پیشانی محراب، درون یک قاب مستطیل‌شکل به خط نسخ عبارت "و قوموالله قانتین هذا عماره المحراب العبد المذنب علی بن شیرزاد الانصاری القزوینی فی جمادی الاخر سنه ثمان و عشرين و خمسمائة نوشته شده است (آبیاری، ۱۳۸۱: ۸۱). در پیشانی محراب درون یک قاب مستطیل شکل آیه ۲۸ سوره بقره "کیف تکفرون بالله و کنتم امواتاً فاحیاکم ثم یمیتکم ثم یحییکم ثم الیه ترجعون" کتابت شده است (صاحبی‌بزاز، ۱۳۸۹: ۸۳- تصاویر و طرح شماره ۱۱).

تصاویر و طرح شماره ۱: راست، محراب امامزاده کرار (موزه ملی)، کتیبه‌های نسخ تزئینی محراب - چپ: طرحی از کتیبه کناری محراب کرار (آبیار، ۱۳۸۱: ۸۱).

۴ بحث

تپه حصار، تپه میل، چال ترخان، شوش، طاق بستان، قلعه هزار در نظام آباد، برزقاوله، قلعه گوری، قلعه یزدگرد، کیش و... با تزئینات گچبری بنای امامزاده کرار اصفهان، بازگوکننده تأثیر مستقیم هنر گچبری ساسانی بر هنر گچبری اسلامی است (جدول شماره ۱). در جدول شماره ۱، ضمن تفکیک نقوش تزئینی گچبری‌های بنای امامزاده کرار اصفهان، نمونه‌های مشابه آن‌ها را در تزئینات گچبری محوطه‌های دوره ساسانی ارائه گردیده است.

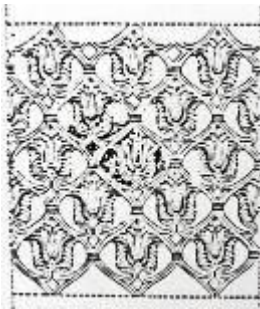
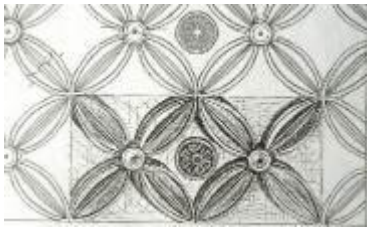
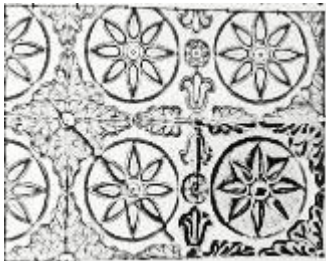
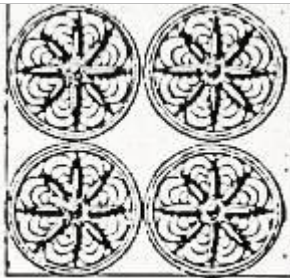
غالب نقوش تزئینی گچبری‌های بنای امامزاده کرار اصفهان، متشکل از نقوش گیاهی؛ روزت، برگ و خوشه انگور، برگ کنگر، میوه کاج، گل لاله، شبدر چهار برگ و برگ نخل و نقوش هندسی؛ دایره (مروارید شکل)، ستاره‌ای، مثلثی، زیگزاگی و لوزی شکل است.

مطالعات تطبیقی به عمل آمده در مورد تزئینات گچبری محوطه‌های ساسانی؛ حاجی آباد، بیشابور،

جدول شماره ۱: مقایسه تطبیقی نقوش تزئینی گچبری‌های بنای امامزاده کرار اصفهان با نقوش گچبری بناهای ساسانی در ایران (نگارندگان).

مأخذ	دوره ساسانی	امامزاده کرار اصفهان	
چال ترخان (ایازی و میری، ۱۳۸۷: ۷۶).			روزت
چال ترخان (شاهین، ۱۳۸۰-۸۱: ۱۸۴).			برگ و خوشه انگور
تپه حصار (شاهین، ۱۳۸۰-۸۱: ۱۵۵). برزقاوله (منصوری، ۱۳۸۹: ۱۷۳).			برگ کنگر
برزقاوله (فروزنده مهر، ۱۳۹۱: ۷۱).			میوه درخت کاج

گل لاله			نظام آباد (شاهین، ۸۱-۱۳۸۰: ۱۶۹).
شبدر چهار برگ			کیش (پوپ و آکرمن، ۱۳۸۷: ۷۶۷).
برگ نخل			کیش (پوپ و آکرمن، ۱۳۸۷: ۷۷۲).
مروارید شکل			بیشابور فارس (ایازی و میری، ۱۳۸۷: ۱۹).
نقش ستاره‌ای شکل			قلعه هزار در (شاهین، ۸۱-۱۳۸۰: ۱۷۲).

چال ترخان (فروزنده مهر، ۱۳۹۱: ۷۴).			دایره
تیپ حصار دامغان (ایازی و میری، ۱۳۸۷: ۲۸).			لوزی
هزار در (شاهین، ۱۳۸۰-۸۱: ۱۷۲).			زیگزاگی

اجرای این نقوش در سطوح تزئیناتی این امامزاده می‌توان به؛ ترکیب برگ و خوشه انگور با برگ کنگر، قرارگیری غنچه‌های روزت در درون دوایر متحدالمركز، ختم شدن انتهای منحنی دوایر به عناصری چون برگ مو، کنگر و نخل با تعدادلبه‌ها و برگچه‌های بیشتر، ادامه پیدا کردن نقوش در امتدادی بی‌نهایت و مهم‌تر از همه، ترکیب و قرارگیری کتیبه‌هایی با مضامین الهی و دینی در کنار این نقوش اشاره کرد.

بنابراین تأثیر هنرگچبری دوره ساسانی بر هنرگچبری بکاررفته در تزئین سطوح داخلی بنای امامزاده کرار اصفهان را می‌توان تأثیری مستقیم و بارز به همراه نوآوری‌هایی در اجرا و ترکیب نقوش تزئینی در نظر گرفت.

۵ نتیجه‌گیری

تزئینات گچبری بنای امامزاده کرار اصفهان همانند تزئینات گچبری بناهایی چون مسجد نایین، مسجد اصفهان، محراب‌های رباط شرف، مسجد سنگان، گنبد علویان همدان و... در قرون اولیه اسلامی، نمونه‌ای جامع و کامل از تأثیر هنر گچبری ساسانیان بر هنر گچبری ایران در دوران اسلامی است. نقوشی

در دوران اسلامی هنرمندان با بکاربردن موضوعاتی چون برگ مو، برگ کنگر، برگ نخل، نقوش مرواریدنشان و... تأثیر هنر ساسانی را بدرستی آشکار کرده‌اند. در این بنا، همانند تزئینات گچبری مسجد نایین، مسجد اصفهان، محراب‌های رباط شرف، مسجد سنگان، گنبد علویان همدان و... بر اساس پایه و بنیان آثار ساسانی شکل‌گرفته‌اند. غالب این نقوش در گستره وسیع فرهنگ و تمدن ساسانی بازگوکننده گوشه‌هایی از اعتقادات اساطیری ایران قبل از اسلام است. در تزئینات گچبری بنای امامزاده کرار اصفهان، هنرمندان دوران اسلامی ضمن تقلید از نقوش گچبری‌های ساسانی، نوآوری‌هایی را در زمینه ترکیب نقوش و تغییر تم‌های تزئینی خود ارائه کرده‌اند. چنین تأثیر از دو منظر تقلید و تقلید به همراه تغییر و نوآوری قابل بررسی و مطالعه است. در زمینه نقوش تزئینی گچبری‌های این امامزاده، وام‌گیری نقوش تزئینی ساسانی به لحاظ نوع نقوش و شیوه اجرای آن‌ها که بیشتر بصورت قالبی و کنده‌کاری است و نیز ویژگی‌های کلی تزئینات گچبری دوره ساسانی همچون تقابل، تقارن، تکرار، تقلید مستقیم از هنر گچبری ساسانی مشاهده می‌شود. اما در زمینه نوآوری‌ها و تغییرات

گیاهی و هندسی، طبیعت و ابعاد وجود انسان را تحت تسلط قدرت الهی به نمایش گذاشت. همانگونه اشاره گردید، تأثیر هنر گچبری دوره ساسانی بر هنر گچبری قرون نخستین اسلامی، از دو منظر تقلید و تقلید به همراه تغییر و نوآوری قابل بررسی و مطالعه است. تزئینات گچبری بنای امامزاده کرار اصفهان، گویای تقلید از نقوش تزئینی ساسانی به همراه تغییر و نوآوری در اجرای سطوح تزئینی است. این نقوش را باید بدرستی نمونه‌ای جامع از سیر انتقالی نقوش تزئینی گچبری‌های ایرانی دوره ساسانی به قرون نخستین اسلامی در نظر گرفت.

چون درخت تاک با ساقه مرکزی و برگ‌های پهن، میوه انگور، مرواریدهای دایره‌وار، روزت، برگ کنگر، میوه درخت کاج، گل لاله، شبدر چهاربرگ، برگ نخل، نقوش ستاره‌ای، لوزی و زیگزاگی شکل از جمله نقوش پرکاربرد در تزئینات گچبری در دوران ساسانی به همراه پشته‌های بسیار غنی اساطیری است. بدون شک قرارگیری در سرزمین ایران، بکارگیری هنرمندان ایرانی، وجود غنای فرهنگی و هنری در این سرزمین، فضای فرهنگی و تمدنی دین الهی اسلام را تحت تأثیر مستقیم خود قرارداد. در مقابل، با تسلط اسلام بر فرهنگ و تمدن ایرانی، تم‌های ایرانی در درون فرهنگ اسلامی، جهت رشد و ادامه حیات، نگاه اساطیری خود را از دست دادند. در این دوران، کتیبه‌هایی با مضامین دینی و الهی، در کنار نقوش

منابع

قرآن کریم

اسلامی تا پایان عصر سلجوقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما؛ دکتر جواد نیستانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه باستان‌شناسی، منتشر نشده.

شیخی، علیرضا، آشوری، محمدتقی، (۱۳۹۳)، تداوم نقش‌مایه‌های ساسانی در تحلیل سه اثر گچ‌بری دوره سلجوقی (مطالعه موردی: محراب‌های رباط شرف و مسجد گنبد سنگان)، فصلنامه نامه هنرهای تجسمی و کاربردی، شماره سیزده، صص ۸۰-۶۱.

صاحبی‌باززی، منصوره، (۱۳۸۹)، خط و مضمون در کتیبه‌های محراب‌های گچ‌بری بناهای سلجوقی، فصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره ۱۳، صص ۸۸-۶۹.

فروزنده‌مهر، زینب، (۱۳۹۱)، مطالعه فنی و هنری آثار گچ‌بری به‌دست‌آمده از محوطه باستانی قلعه گوری سیمه لرستان و مقایسه آن با آثار گچ‌بری دیگر محوطه‌های این دوره، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما؛ سید مهدی موسوی کوهپر، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه باستان‌شناسی، منتشر نشده.

کاتلی، مارگریتا، هامبی، لوئی، (۱۳۷۶)، هنر سلجوقی خوارزمی، ترجمه یعقوب آژند، تهران: چاپاول، مولوی.

مصباح اردکانی، نصرت الملوک، سیدحبیب الله لزگی، (۱۳۸۷)، مطالعه تأثیر نقش‌مایه گچ‌بری دوره ساسانی بر نقوش گچ‌بری دوره اسلامی، مجله هنرهای تجسمی نقش‌مایه، سال اول شماره ۲، صص ۵۰-۳۷.

مکی نژاد، مهدی، (۱۳۸۷)، تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: تزیینات معماری، تهران: سازمان

آبیار، منصور، (۱۳۸۱)، بررسی کتیبه‌های محراب‌های گچی در موزه ملی، مجله اثر، شماره ۳۵، صص ۸۴-۷۴.

انصاری، جمال، (۱۳۶۵-۱۳۶۶)، گچ‌بری دوران ساسانی و تأثیر آن در هنرهای اسلامی، مجله هنر، تهران، شماره ۱۳، صفحات ۳۷۳-۳۱۸.

ایازی، سوری، سیما میری، زهرا جعفر محمدی، شهین عاطفی، زهرا اکبری، (۱۳۸۷)، گچ‌بری در آرایه و تزیینات معماری دوران اشکانی و ساسانی، تهران: ناشر موزه ملی ایران.

بناهای آرامگاهی (دایره المعارف بناهای تاریخی ایران دوره اسلامی)، (۱۳۷۸)، با ویرایش، محمدمهدی عقابی، چ، دوم، تهران: انتشارات سوره.

پوپ، آرتور، فیلیس اکرم، (۱۳۸۷)، سیری در هنر ایران، ترجمه نجف دریابندی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

حاتم، غلامعلی، (۱۳۹۰)، معماری اسلامی ایران در دوره سلجوقی، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.

زمانی، عباس، (۱۳۹۰)، تأثیر هنر ساسانی در هنر اسلامی، چاپ اول، تهران: نشر اساطیر.

زمرشیدی، حسین، (۱۳۸۸)، مسجد در معماری ایران، چاپ دوم، تهران: زمان.

شاهین، ستاره، (۱۳۸۰-۸۱)، معرفی نقوش گیاهی در گچ‌بری‌ها و نقوش برجسته دوره ساسانی و تحول و تداوم آن در قرون اولیه اسلامی، استاد راهنما، دکتر مسعود آذرنوش، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد تهران مرکز، منتشر نشده.

شریفی‌نیا، اکبر، (۱۳۹۱)، مطالعه تأثیر نقش‌مایه‌های گچ‌بری دوره ساسانی بر نقوش گچ‌بری

غلامرضا کریمیان، دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکز، دانشکده ادبیات و علوم
انسانی، گروه باستان‌شناسی، منتشر نشده.
ویلبر، دونالد، (۱۳۶۴)، *معماری اسلامی ایران در دوره
ایلخانی*، ترجمه عبدالله فریار، تهران:
شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.

Smith M, & Ernst Herzfeld, 1935, "Imam
Zade Karrar at Buzin,"

مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی
دانشگاه‌ها (سمت).

منصوری، امیر، (۱۳۸۹)، *بررسی هنر گچ‌بری دوره
ساسانی (مورد مطالعه محوطه باستانی
برزقاوله، کوه‌دشت لرستان)*، پایان‌نامه
کارشناسی ارشد، استاد راهنما؛ دکتر

Archaeologische Mitteilungen aus
Iran (7), pp, 65-85.